

РЕЦЕНЗІЇ

ЮВІЛЕЇ

БУДІВНИЧИЙ МОСТІВ МІЖ КУЛЬТУРАМИ (до 80-річчя професора П.М.Лизанця)

Благодатна сваліявська земля споконвіку була щедра на таланти. Вона подарувала нашому краю славетну когорту карпатських письменників та громадських діячів. З цим краєм пов'язане й ім'я ужгородського вченого, професора Петра Миколайовича Лизанця.

На диво тихий, спокійний... Таким знають його друзі,

знайомі. Тихо, спокійно входив він у науку, на ниві якої сумлінно й чесно трудиться все життя.

У широкий світ дорога повела Петра Миколайовича з с.Ізвор Сваліявського району, де він народився 2 липня 1930 року. Хлопець був четвертою дитиною в багатодітній родині лісоруба, де була в пошані честь, де цінували за працю, де поважали за розум, де вірили чесному слову.

Оглядаючи стежки та дороги, якими водила його доля, Петро Миколайович насамперед вихоплює із спогадів про своє життя рідну домівку, батьківське подвір'я та образи своїх батьків – вимогливого й доброго батька і прекрасної душі маму. Це родинне тепло відчуває він все життя. Хоча й батьки його “великих шкіл” не мали, проте володіли природженою інтелігентністю і над усе дбали, щоб їх діти здобули собі вищу освіту. І нащадки їх не підвели...

У 1936 році родина Лизанців переїжджає на Берегівщину. Поступивши до першого класу в с.Ізвор, Петро продовжив навчання з грудня 1936 року уже в початковій школі Шом-Колонії. Із сумом в серці згадує ювіляр зиму 1936-1937 років, що стала для всієї родини великим випробуванням. Більше року сім душ проживали в непристосованому для помешкання приміщенні, доки не збудували свою хату.

У 1942 році Петро Миколайович вступає до Мукачівської горожанки, з якої 1 лютого 1945 року переведений у 4-ий клас Берегівської гімназії. Закінчив першу Берегівську СШ у 1948 році. Саме тут почалося його поглиблене знайомство з угорською мовою, з'явився інтерес до угорської культури.

А наступна серія виразних життєвих кадрів – найтриваліша й основна – роки, зв'язані з університетом. У 1948 році Петро Лизанець вступає на історико-філологічний факультет Ужгородського університету. При всій ейфорії повоєнних літ навчатися було нелегко, на одну стипендію. Та найбільше надавав хлопцеві сил невтомний потяг до науки. Саме в університетських лавах гартувалася воля майбутнього вченого й набирала сил до потужного злету.

Основні наукові інтереси Петра Миколайовича сформувалися ще в студентські роки, які юнак завершив дипломною роботою про наукову діяльність Михайла Попа-Лучкая. Його дослідження знайшло своє продовження через роки. У 1989 році “Грамматика слов'яноруська” була видана двома книгами. Перша книга – фототипна, факсиміле 1830 року, друга – український переклад (у співавторстві з доцентом Юрієм Саком) з біографією вченого і коментарями.

Після закінчення університету (закінчив з відзнакою) П.Лизанець став першим аспірантом філологічного факультету. Його керівник С.П.Бевзенко теж керував аспірантом уперше.

Надзвичайна наполегливість вченого увінчалась успіхом, і в 1959 році він захищає кандидатську дисертацію на тему “Українські говірки с.Затисся Виноградівського району Закарпатської області”. У ній на багатому фактичному матеріалі, зібраному автором особисто, уперше дослідив специфічні особливості фонетики, морфології, синтаксису, словотвору українських говірок Виноградівщини, що розташовані на лівому березі Тиси. Як додаток до дисертації подаються діалектні тексти, записані автором особисто у досліджуваних говірках. У 2000–2001 рр. окремі з них будуть опубліковані у науково-популярному збірнику

“Руснацький світ”. Матеріали кандидатської дисертації без будь-яких змін і доповнень лягли в основу монографії “Українські південнокарпатські говірки Затисся Виноградівського району Закарпатської області” (Ужгород, 2008. – 440 с.). У додатку (він був другим томом дисертації) подано словник місцевих діалектизмів, топонімічні назви з території Затисся та записів зв’язних текстів з 14 населених пунктів Затисся та 4 населених пунктів Потисся. Як зазначив автор у передмові, цей великий фактичний матеріал він хотів зробити доступним для мовознавців, зокрема діалектологів, бо його цінність зараз ще більша, ніж була 50 років тому. Цілком слушними є висновки монографічного дослідження, в якому автор стверджує, що українські південнокарпатські говірки Затисся Виноградівського району своєю фонетичною системою та граматичною будовою в основному збігаються із фонетичною системою та граматичною будовою загальнонародної мови. Однак багатомовна політична ізоляція цих говірок (як і всіх інших говірок Закарпаття) від основної території цих говорів певним чином позначились на збереженні в них залишків давнини як у ділянці лексики, так і в ділянці фонетики та граматичної будови.

Через кілька років, у 1971, з таким же успіхом пройшов і захист докторської дисертації на тему “Українсько-угорські міжмовні контакти (Гунгаризми в українській мові)”. За матеріалами докторської дисертації учений видав тритомну монографію, високо оцінену відомими мовознавцями-україністами, славістами, фінно-угрознавцями (1. Угорсько-українські міжмовні контакти (На матеріалі українських говорів Закарпаття). – Ужгород, 1970. – 430 с.; 2. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття (Венгерско-украинские межъязыковые связи). – Будапешт, 1976. – 683 с.; 3. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР. – Ужгород, 1976. – 329 с.). У названій праці учений детально розглядає важливі теоретичні і практичні питання міждіалектного контактування. Найбільше уваги мовознавець звертає на дослідження угорських лексичних запозичень (на різних мовних рівнях) в сусідніх українських говорах. Крім вагомої теоретичної частини, в тритомній монографії вміщено 530 лінгвістичних карт з легендами і коментарями.

Робота над проблемою міжмовних контактів привела науковця до усвідомлення необхідності поглибленого вивчення не лише міжмовних, але й культурних наукових контактів між двома державами – Україною й Угорщиною. Петро Миколайович стає подвижником цієї справи й присвячує їй своє наукове життя. Професором Лизанцем опубліковано понад 450 наукових праць, серед них 23 монографії (9 одноосібних), 30 підручників, навчальних посібників (12 одноосібних) та інших окремих видань. Понад 150 наукових статей та 9 монографій (3 одноосібні) з’явилися за кордоном (Болгарія, Італія, Канада, Македонія, Молдова,

Німеччина, Польща, Росія, Словаччина, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Югославія).

Коло наукових інтересів професора надзвичайно широке та гідне подиву і захоплення. У науковому доробку вченого – статті, присвячені дослідженню українських південнокарпатських говорів Затисся Виноградівського району Закарпатської області, розвитку українського мовознавства на Закарпатті тощо. Що стосується говірок Затисся, то науковець звертає увагу на систему голосних у цих говірках, особливості вживання та відмінювання іменників, прикметників, займенників тощо.

Своєю увагою не обійшов мову та стиль українських письменників, зокрема досліджував функції старослов’янізмів у поемі Т.Шевченка “Марія”, використання Шевченком іншомовної лексики у фототипічному примірнику “Кобзаря” видання 1840 р., використання мадяризмів в художніх творах О.Кобилянської, О.Духновича, М.Томчання та ін. письменників.

Але найбільше часу і творчих сил він віддав дослідженню українсько-угорських міжмовних контактів, українській та угорській діалектології, лексикографії, фразеології та лінгвогеографії.

Українсько-угорські паралелі простежуються на матеріалі назв одягу, млинарської лексики та ін.

Вагомими є досягнення Петра Лизанця у галузі лінгвогеографії. Так, для дослідження угорських говорів Закарпаття учений укладає програму-питальник (1 част. вийшла друком у 1976 р., 2 част. – 1985 р.). Збір та опрацювання мовного матеріалу дали змогу побачити світ трьом томам “Атласу угорських говорів Закарпаття”, в якому вперше подано класифікацію угорських говорів Закарпаття. В Атласі вміщено 1215 лінгвістичних карт, у тому числі і 12 зведених.

Вихід у світ Атласу приніс П.Лизанцю науковий авторитет. Цінність його полягає не тільки в тому, що тут наведений величезний, цінний і якісний мовний матеріал, що репрезентує угорські запозичення в говорах Закарпаття, але насамперед в тому, що його автор подав власну методику дослідження й застосування лінгвогеографічного аспекту.

Тритомний Атлас П.Лизанця є фундаментальним і єдиним у своєму роді дослідженням міждіалектного контактування в лінгвогеографічному плані.

Крім того, професор Лизанець бере активну участь у міжнародному науковому проєкті – “Загальнокарпатському діалектологічному атласі”. Тут він виступає і як автор, і як член міжнародної редколегії. Ця праця вийшла друком у різних країнах у 7 томах.

Окрилений успіхами і науковим визнанням, Петро Миколайович береться за створення нового проєкту – “Словника угорських говорів Закарпаття”, який готується до видання у двох томах великого формату. Над укладанням Словника автор працює разом зі своїми колегами К.І.Горват та

С.І.Ковтюком. Він частинами друкувався у журналі “Acta Hungarica”, починаючи з 2000 року (вип. IX–XIX).

Вагомю подією в галузі лексикографії стало й видання двомовних перекладних словників – “Угорсько-українського словника” (2001) та “Українсько-угорського словника” (2005) за редакцією П.Лизанця. Пропоновані видання охоплюють найактивніший пласт лексики, уміщують слова, вирази та фразеологізми, які забезпечують засвоєння обох мов не тільки на мовленнєвому, але й літературному рівні. З наукової, технічної, діалектної, архаїчної лексики подаються лише ті слова, які важливі і необхідні для кращого розуміння та засвоєння лексичного багатства обох мов та ефективного забезпечення навчального процесу. Тут читач знайде інформацію про правильну вимову звуків української та угорської мов та їх передачу засобами чужомовної мови.

Усвідомлюючи потребу у двомовному українсько-угорському та угорсько-українському фразеологічному словнику, П.Лизанець у 1998 році береться за його укладання. Це двомовне видання побачило світ у видавництві “Карпати” 2008 р. (Українсько-угорський словник сталих словосполучень та виразів. – Ужгород, 2009. – 536 с.; Угорсько-український словник сталих словосполучень та виразів. – Ужгород, 2009. – 576 с.). У цих виданнях вміщено близько 9000 найбільш вживаних українських (угорських) сталих словосполучень та виразів і 1600 їхніх українських (угорських) відповідників та синонімів. Словники включають, крім фразеологізмів, прислів'я і приказки, крилаті вислови й інші типи виразів, які є або знаходяться на дорозі до сталих словосполучень.

Активно працює професор Лизанець в галузі угорської усної народної творчості та угорськомовної літератури на Закарпатті. Так, з ініціативи П.Лизанця побачила світ перша вагома за обсягом “Антологія угорської літератури на Закарпатті” (1985). У ній дано не тільки ґрунтовний аналіз становленню і розвитку угорськомовної літератури на Закарпатті, але й включені на той час заборонені імена (напр., Вілмоша Ковача, цілої генерації молодих поетів).

Також П.Лизанець є співавтором та упорядником першої збірки “Народних балад угорського населення Закарпаття” (1974), збірки угорських казок Закарпаття під назвою “Три золоті стріли” (1973 – перше вид., 1977 – друге вид.).

Крім цього доробку, професор є автором кількох посібників і підручників для студентів. Так, у співавторстві з К.Й.Галасом він видає “Посібник для практичних занять з історичної граматики української мови” (1966). У 1973 р. світ побачила його книга “Вступ до мовознавства. Фонетика і фонологія”, а у 1976 р. у співавторстві з К.І.Горват та Г.С.Токарем за його редакцією вийшов з грифом Міністерства освіти України підручник для студентів “Вступ до мовознавства”. Для тих, хто бажає вивчити українську та угорську мови, вида-

ні посібники “Венгерський язык для начинающих” (1991), “Угорська мова для початківців” (1992), “Українська мова для початківців” (1992), “Изучаем венгерский язык” (1999) – у співавторстві з К.І.Горват, “Учим украинский язык” (1999) – у співавторстві з Т.Г.Юрчук.

У 1966 році здібного науковця обирають завідувачем кафедри угорської філології, якою керує й досі. Саме за цей час у повній мірі Петро Миколайович виявив себе як людина надзвичайно організована, добросовісна і справедлива, яка вимагає чіткості в роботі від кожного, вимоглива до себе і до інших. Він вкладає в свою роботу всю енергію душі, талант філолога й чуття педагога. За керівництва професора Лизанця відбулося, фактично, становлення кафедри угорської філології. У 1969 р. при кафедрі угорської філології відкрито аспірантуру, що й дало свої позитивні результати, зокрема захищено 16 кандидатських дисертацій та дві PhD (переважна більшість під його керівництвом).

Професора постійно запрошують опонувати на захисті кандидатських та докторських дисертацій. Він виступав офіційним опонентом мовознавців, імена яких добре відомі як в Україні, так і за її межами – це К.А.Шахова, А.Є.Саркисян, Л.Е.Калнинь, М.М.Онишкевич, Й.Драгош, І.І.Муллонен, А.І.Кукконен, А.С.Біла, І.Я.Філак, К.І.Горват, М.Ж.Дерке та ін.

Петро Миколайович керував двома спеціалізованими радами по захисту кандидатських і докторських дисертацій із присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук. За його наполегливістю ВАКом України було відкрито спеціалізовану вчену раду по захисту кандидатських дисертацій з української мови та спеціальності фінно-угорські та самодійські мови (угорська мова), на якій протягом 2000–2005 років за його головування захищено 6 кандидатських дисертацій з угорської мови та ряд дисертацій з української.

Викладацько-педагогічна робота професора тісно пов'язана з керуванням філологічним факультетом (з 1977 по 1984 рік він займав посаду декана) та Гуманітарно-природничим факультетом з угорською мовою навчання (з липня 2008 року по сьогодні).

Уміло поєднуючи наукову роботу з педагогічною діяльністю, П.Лизанець сповна віддає себе студентам. Він може годинами сидіти з кожним із них, заглянути в конспект, вказати шляхи пошуку нових знань, щедро представити рідкісні джерела і літературу.

Не стоїть осторонь і громадська діяльність П.Лизанця. З 1988 року він очолює Центр гунгарології, який займається питаннями розвитку угорської мови, літератури, культури на Закарпатті, надає методичну допомогу учителям середніх шкіл з угорською мовою навчання тощо. До речі, Центр гунгарології є четвертим за рахунком у світі (ще три у Гамбурзі, Парижі, Римі). На базі Центру створені різні наукові товариства, зокрема Закар-

патське угорськомовне наукове товариство (1993). Крім того, тут видається науковий збірник “Acta Hungarica”, в якому як молоді, так і старші науковці можуть ознайомити наукову громадськість зі своїми досягненнями (уже вийшло 20 випусків цього журналу, затвердженого ВАК України як фахового).

Петро Миколайович також є засновником і редактором журналу “Вісник Закарпатського угорськомовного наукового товариства”, 5 номерів якого побачило світ; членом редколегії міжнародного журналу “Linguistica Uralica” (Таллін).

Теплими словами відгукуються про свого наставника його вихованці, відзначаючи такі риси учителя, як високу ерудицію, інтелігентність, доброзичливість та бажання допомогти.

Якби лише перерахувати усіх вихованців нашого ювіляра, котрі захистилися, та усі досягнення професора Лизанця, то це б зайняло ще кілька сторінок.

Та професор не зупиняється на досягнутому. Він завжди у наукових пошуках, на його робочому столі – нові доробки. У робочому кабінеті Петра Миколайовича на книжкових полицях лежать чимало друкованих видань, які вийшли у світ внаслідок його праці. По цих виданнях можна судити про силу-силенну переробленого і зробленого нашим ювіляром. Адже саме у наукових досягненнях професора, його визнанні іншими науковцями, його надійному сімейному тилу, який забезпечує вже багато літ вірна дружина Надія, і полягає багатство П.М.Лизанця. Його день розпланований і розрахований не по годинах, а по хвилинах. Свій ювілей Петро Миколайович зустрічає в розквіті багатогранних творчих сил. Тож з радістю чекаємо від ювіляра нових творчих ужинок. Хай кожен день приносить Вам радість, а майбутнє буде добрим і лагідним на многая і благая літ.

*Ольга МИГОЛИНЕЦЬ,
доцент кафедри української мови УжНУ*